

НАПРЯМ 9. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-65>

ПЕРЕДУМОВИ ЗЛОВЖИВАНЬ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ СТОРОНОЮ ОБВИНУВАЧЕННЯ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ УСУНЕННЯ

Горідько М. В.

*аспірантка Академії адвокатури України
м. Київ, Україна*

Зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні – це вид недобросовісної правової поведінки його учасників, що полягає у реалізації наданого суб'єкту процесуального права всупереч його призначенню та всупереч завданням і принципам кримінального провадження, що спричиняє шкоду суспільству, державі або конкретній особі.

На жаль, на відміну від ГПК України та ЦПК України чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) не містить законодавчого визначення поняття зловживання процесуальними правами, переліку дій які можна вважати зловживанням процесуальними правами, коло суб'єктів зловживань та наслідки недобросовісної поведінки учасників провадження.

При цьому, аналізуючи слідчу та судову практику можна прослідкувати, що такий вид поведінки притаманний в тій чи іншій мірі всім учасникам кримінального провадження, в тому числі представникам сторони обвинувачення.

Розпочнемо з того, що у більшості випадків робота сторони обвинувачення у кримінальному провадженні розпочинається із отримання заяви, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення.

Чинним КПК України закріплено спрощену процедуру початку досудового розслідування, без проведення дослідчої перевірки заяв

(повідомлень) особи, та передбачений чіткий механізм дій для уповноважених осіб після їх отримання.

Зокрема, відповідно до ст. 214 КПК України слідчий прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після їх отримання повинен внести відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) та розпочати досудове розслідування.

Крім того, чинним КПК України закріплено принцип публічності у кримінальному провадженні, що полягає у тому, що прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення.

Однак, не все так просто та однозначно, і на сьогоднішній день саме на початковій стадії досудового розслідування виникає безліч не врегульованих законодавством питань, що призводить до численних зловживань з боку сторони обвинувачення на цьому етапі.

Слід зазначити, що відповідно до даних звіту начальника поліції Черкаської області перед населенням за результатами 2022 року, протягом вказаного періоду до органів поліції області від громадян надійшло 361518 заяв (повідомлень), з них зареєстровано кримінальних проваджень 7727, тобто лише 2% [3].

При цьому, за результатами проведених у 2022 році прокурорами перевірок стану дотримання місцевими відділами поліції в Черкаській області вимог КПК України при прийомі, реєстрації та вирішенні заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події виявлено 152 укритих від обліку (не внесених до ЄРДР) кримінальних правопорушень [4].

Разом з тим, слідчими судьями місцевих судів Черкаської області протягом 2022 року розглянуто 1083 скарги на дії, рішення чи бездіяльність слідчого, прокурора та інших осіб під час досудового розслідування, з них задоволено майже половину, в тому числі і про невнесення відомостей в ЄРДР.

Вказане свідчить про актуальність дослідження проблематики початкового етапу досудового розслідування та причин зловживань процесуальними правами стороною обвинувачення на цьому етапі.

Проблемні питання, які виникають на початковій стадії досудового розслідування під час розгляду заяв і повідомлень про вчинення кримінальних правопорушень стали предметом дослідження багатьох вітчизняних правників, зокрема Ю.П. Аленіна, О.В. Баганця, В.Д. Берназа, В.В. Вапнярчука, В.І. Галагана, Л.М. Лобойко, М.А. Погорецький, О.Ю. Татарова, Л.Д. Удалова, В.І. Фаринника, І.В. Чурікової та інших.

Не зважаючи на велику кількість проведених наукових досліджень, на сьогоднішній день, як серед науковців так і серед практиків найбільш дискусійним залишається питання наявності і необхідності дослідчої перевірки заяв і повідомлень, які надходять до правоохоронних органів, надання їм правової оцінки на предмет наявності у викладених відомостях ознак кримінального правопорушення необхідних для початку досудового розслідування, а також часу, необхідного на таку перевірку.

У слідчій і судовій практиці на даний час існує два підходи вирішення заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, які надходять до прокурорів та органів досудового розслідування.

Перший підхід формальний, передбачається так зване автоматичне внесення відомостей про кримінальне правопорушення, якщо такі відомості викладені особою в заяві чи повідомленні про кримінальне правопорушення.

Цей підхід не передбачає, обов'язку для слідчого, прокурора проведення оцінки відповідної заяви чи повідомлення на предмет того, що викладені відомості дають підстави констатувати певні ознаки складу злочину для того, щоб вчинити процесуальну дію – внесення відомостей в ЄРДР, відповідним суб'єктом проводиться лише перевірка дотримання загальних вимог до заяв чи повідомлення про кримінальне правопорушення [1].

Таким чином, формальний підхід полягає у тому, що будь-яка заява (повідомлення) незалежно від змісту такого повідомлення, мають спричинити внесення уповноваженими особами відомостей з такої заяви (повідомлення) до ЄРДР та початок досудового розслідування.

Слідчі судді, які підтримують саме такий підхід розгляду і вирішення заяв (повідомлень) осіб, у переважній більшості випадків у разі встановлення факту звернення із заявою та констатації факту невнесення відомостей про кримінальне правопорушення в межах 24-годинного строку постановляють ухвали про задоволення скарг на бездіяльність слідчого чи прокурора.

Другий підхід розгляду заяв і повідомлень – змістовний, який не передбачає автоматичного внесення відомостей, викладених у будь-яких заявах чи повідомленнях – вносяться лише визначені як такі, що, на думку суб'єкта, який їх вносить, дійсно можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, уповноваженим суб'єктом надається оцінки не лише їх формі, а і змісту на предмет наявності у викладених відомостях ознак складу кримінального правопорушення [2].

У зв'язку з цим слідчі судді, які підтримують такий підхід до розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення під час

розгляду скарг на бездіяльність слідчого, прокурора щодо невнесення відомостей в ЄРДР досліджують не лише скаргу, а і саму заяву (повідомлення) особи з метою встановлення чи справді у викладених відомостях були наявні підстави для початку досудового розслідування.

Змістовний підхід крім іншого також передбачає можливість розгляду заяв і повідомлень, які не містять у викладених відомостях явних ознак складу кримінального правопорушення, в порядку передбаченому Законом України «Про звернення громадян».

Наявність цих двох підходів розгляду заяв і повідомлень осіб, відсутність чіткої законодавчої регламентації визначення критеріїв для надання їм правової оцінки на предмет наявності у викладених відомостях ознак кримінальних правопорушень, породжує суб'єктивізм у їх розгляді та як наслідок можливість зловживати стороною обвинувачення своїми процесуальними правами на початковій стадії кримінального провадження.

Підводячи підсумки слід зазначити наступне:

1. Не зважаючи на докорінні зміни в законодавчому регулюванні початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень, які відбулись з прийняттям нового КПК України в 2012 році, проблемним залишається питання вирішення (розгляду) заяв і повідомлень особи про вчинення кримінальних правопорушень.

2. Відсутність єдиної судової практики у визначенні підходів до розгляду і вирішення заяв (повідомлень) про кримінальні правопорушення, відсутність законодавчої регламентації критеріїв оцінки, зазначених у них відомостей призводить до проведення поверхневого розгляду вказаних заяв, багато з них, які не містять явних ознак кримінальних правопорушень, навіть не потрапляють до слідчого для внесення відомостей в ЄРДР та початку досудового розслідування, а це в свою чергу призводить до порушення конституційних прав осіб, сприяє посиленню соціальної напруги серед населення та як наслідок довіра громадян до роботи правоохоронних органів з кожним роком все більше знижується.

3. З метою уникнення випадків формалізму у розгляді заяв (повідомлень) особи, доцільно в КПК України передбачити обов'язок уповноважених осіб у разі прийняття рішення про невнесення відомостей в ЄРДР виносити постанову про відмову у початку досудового розслідування з детальним обґрунтуванням причин прийнятого рішення.

4. Під час розгляду слідчими суддями скарг на бездіяльність слідчих та прокурорів щодо невнесення відомостей в ЄРДР, у разі прийняття рішення про їх задоволення, вирішувати питання про ініціювання

проведення службового розслідування відносно особи, яка допустила порушення закону.

5. Законодавча регламентація в КПК України необхідності проведення попередньої перевірки, оцінки (аналізу) змісту заяви (повідомлення), яка надійшла до відповідного правоохоронного органу на предмет викладення в ньому інформації саме про кримінальне правопорушення на основі чітко визначених критеріїв унеможливить зловживання процесуальними правами на цій стадії.

Література:

1. Узагальнення Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ: [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://protocol.ua/ua/vssu_uzagalnennya_pro_praktiku_rozglyadu_skarg_na_rishennya_dii_chi_bezdiyalnist_organiv_dosudovogo_rozsliduvannya/

2. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 16.06.2021, справа № 991/3783/21: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=97706227&red=100003fdfa48a3540af0fc3b18118a288b242f&d=5>

3. Звіт начальника поліції Черкаської області перед населенням за результатами 2022 року: [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/6/2022/Veresen/21_09/1.pdf

4. Звіт про роботу органів прокуратури Черкаської області: [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://chk.gp.gov.ua/ua/documents.html?dir_id=104300&libid=#

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-66>

ДОПИТ ЕКСПЕРТА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: МІСІЯ НЕЗДІЙСНЕННА

Жукова В. І.

*аспірант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
детектив Національного антикорупційного бюро України
м. Київ, Україна*

Експертизу справедливо називають «царицею доказів», що може відіграти ключову роль при розгляді справи судом. Стаття 242 КПК України визнає, що експертиза проводиться, якщо для з'ясування